

DEBATS

Recuperar la història de la Segona República Espanyola

Josep Fontana (Universitat Pompeu Fabra)

Resum / Resumen / Abstract

L'article recull un discurs de Josep Fontana pronunciat l'octubre de 2002 a la Universitat Autònoma de Barcelona on reflexiona entorn la necessitat de formular una nova lectura història de la Segona República espanyola, de la guerra civil i del franquisme. / *El artículo recoge un discurso de Josep Fontana pronunciado en octubre del 2002 en la Universitat Autònoma de Barcelona donde reflexiona acerca de la necesidad de formular una nueva lectura de la historia de la Segunda República española, de la guerra civil y del franquismo.* / *The article collects a speech of Josep Fontana pronounced in October, 2002 in the Universitat Autònoma of Barcelona where analyses the need to formulate a new reading of the history of the Second Republic, the civil war and of the franco's regime.*

147

Paraules clau / Palabras clave / Key Words

Dictadura, franquisme, Guerra Civil, Segona república. / *Dictadura, franquismo, guerra civil, segunda república.* / *Victatorial, franco's regime, civil war, second republic.*

---

1. S'ha dit en moltes ocasions que un dels aspectes més negatius de la transició espanyola havia estat la renúncia a investigar la història del franquisme, per tal d'ocultar-ne les responsabilitats. Només cal veure que ha calgut esperar vint-i-cinc anys perquè els aspectes essencials de la repressió fossin estudiats de manera adequada (i que aquesta feina encara no s'ha acabat). M'agrada veure que el senyor Alfonso Guerra recupera ara la memòria de l'exili i reclama "el reconocimiento a los españoles que sufrieron el destierro por profesar ideas de libertad y modernidad".

2. Se li pot retreure que potser era molt abans, quan tenia el poder, que calia que hagués pres consciència d'aquest deure. I li objectaria també que la llibertat i la modernitat no eren les soles coses per què combatien, sinó que n'hi havia d'altres, com la igualtat i la justícia, que no eren menys importants. Això em porta a una altra ommissió molt greu de la nostra historiografia, com

és la de l'estudi de la segona república espanyola. I ací em temo que la culpa no és ben bé de la transició, sinó de la renúncia, per part dels presumptes hereus de l'esquerra espanyola derrotada el 1939, del llegat dels seus antecessors.

3. Me'n vaig adonar fa uns anys, quan en un curs d'estiu de Santander, un dels patriarques del PSOE ens va venir a explicar els seus antecedents ideològics per acabar sostenint que ells eren els legítims hereus de Joaquín Costa, sense arribar a esmentar ni una sola vegada Pablo Iglesias, que, pel que es veu, li resultava un referent incòmode. La qual cosa em porta a pensar que no ha estat tant la dreta com la pròpia esquerra la que ha volgut aquest oblit del que va ésser la república, reduïda a una mena d'antecedent de la guerra civil, que serveix per tal d'explicar el conflicte del 1936 com el resultat dels excessos dels uns i dels altres que avui, feliçment, hem superat i que per això mateix convé que oblidem. Com antídoto us invito a llegir un dels textos més nobles que s'hagin escrit sobre la república.

4. Un text, per altra banda, molt breu, d'un deu pàgines: l'article que Manuel Azaña va publicar en 1939, ja a l'exili, amb el títol de "Causas de la guerra de España". Azaña diu en ell que seria un error veure el moviment de juliol del 36 com una resolució desesperada que una part del país va adoptar per por d'un risc imminent. Recorda que els complots contra la república van començar gairebé des de la seva instauració, que s'havia produït sense violències, en mig d'una alegria general. L'obra de govern de la república va començar d'acord amb els principis clàssics de la democràcia liberal, excepte en les qüestions econòmiques, en què calia intervenir per tal de fer front a les conseqüències de la crisi mundial, en especial a l'agricultura. "Con socialistas ni sin socialistas -escriu- ningún régimen que atienda al deber de procurar a sus súbditos unas condiciones de vida medianamente humanas podía dejar las cosas en la situación que las halló la República".

5. El nou règim arribava amb l'herència del desastre de la dictadura de Primo de Rivera, en plena crisi mundial i en un moment en què el món, espantat pel perill soviètic, virava a la dreta, de manera que els diplomàtics de les grans potències van transmetre als seus governs la idea que el d'Espanya era un govern mig bolxevic i van contribuir a aïllar-lo des del seu naixement mateix. La veritat és que la major part d'aquests diplomàtics no entenien gens ni mica el que passava: l'ambaixador nord-americà a Madrid, per exemple, al qual el triomf de la república va agafar per sorpresa, estava convençut que Alfons XIII era adorat pel poble espanyol i el 13 d'abril va enviar un telegrama al departament d'Estat dient que la derrota a les eleccions "no s'ha de prendre com implicant necessàriament un canvi d'una forma de govern monàrquica a una altra republicana; un canvi de ministeri, però, podria produir-se aviat".

6. El dia 16, indignat pel tomb dels esdeveniments, deia: "el poble espanyol, amb la seva mentalitat del segle XVII, captivat per falsedats comunistoides, veu de sobte una terra promesa que no existeix. Quan els arribi la desil·lusió, es tombaran cegament cap a allò que estigui al seu abast i si la dèbil contenció d'aquest govern hi deixa pas, la molt estesa influència bolxevic pot capturar-los". I acabava: "No puc aconsellar el reconeixement immediat d'aquest règim, per bé que calgui alguna manera de modus vivendi per tractar amb ell, ja que d'altra manera jo no estaria degudament acreditat". Aquesta opinió sobre el govern era tant més injustificada quan l'ambaixada nord-americana no sabia ni qui eren els polítics que arribaven al poder. En una semblança dels nous ministres que envia a Washington el 15 d'abril es diu d'Alcalá Zamora: "D'acord amb la premsa va néixer a Andalusia i té 55 anys d'edat". De Lerroux: "no hi ha informacions recents; d'acord amb un despatx de l'ambaixada de fa un any era aleshores líder

del grup radical del Partit Republicà" (!). I de Manuel Azaña: "no trobo cap referència de part de l'ambaixada. L'agregat militar es refereix a ell com un associat a Alejandro Lerroux. Aparentment un "republicà radical".

7. A banda d'aquesta hostilitat internacional, el nou govern havia d'enfrontar-se a uns problemes interns que era urgent de resoldre, en primer lloc el de la propietat de la terra i la situació dels camperols; però també d'altres com el de les reivindicacions catalanes, la limitació del poder de l'Església i una necessària reforma militar, que havia de tornar a les seves dimensions justes un exèrcit hipertròfic de generals, el nombre dels quals havia augmentat alegrement com a compensació per les suposades heroïcitats dels comandaments de la guerra d'Àfrica. Convé que no oblidem que el Franco que el 3 de febrer del 1926 era nomenat general --a 33 anys, el més jove d'Europa, se'ns diu sempre-- havia aconseguit els ascensos com a premi de la fredor amb què havia dut els seus homes a la mort. Sense això, aquest oficial que havia sortit de l'Acadèmia d'infanteria amb el número 251 dins d'una promoció de 312, hauria fet una carrera mediocre que l'hauria dut a les seves velleses, com a màxim, a governador militar d'una província de segona.

8. Que la política de les esquerres a l'inici de la república no era enterament equivocada ho demostraria que aconseguís d'evitar l'extensió a Espanya de la crisi econòmica mundial. Els índexs econòmics espanyols mostren unes davallades moderades, o una estabilitat, i fins i tot un cert creixement en alguns terrenys. Comparant-les amb les dades dels anys 1925-1929, les importacions de cotó en floca estaven el 1935 un 20% pel damunt, la llana condicionada a Terrassa i Sabadell, un 34%.

9. La renda nacional havia pujat també entorn d'un 10%. La millora de les condicions de treball, conseqüència en bona mesura del fet que ara l'activitat sindical no fos reprimida, va fer pujar la massa salarial i va augmentar la capacitat de consum de la població, generant un creixement interior, deslligat de la conjuntura dels mercats mundials. Res ací que s'assembla al desastre de la recessió als Estats Units o a Alemanya, amb la caiguda brutal de la producció i els milions d'aturats, que serien, en el cas alemany, el cultiu que afavoriria l'ascens del nazisme. Cal dir, a més, que tot plegat era fruit d'una política reformista elemental i limitada. De fet una mesura important com la de la reforma agrària es va emprendre amb tal timidesa i amb tant pocs recursos -com va dir Camilo Berneri, "es va aplicar a dosis homeopàtiques"-, que es pot dir que tot just si havia començat el 1936.

10. Però és que allò que combatien els terratinents i els cacics, el que els va dur realment a la guerra, era molt menys l'amenaça, relativament remota, de la reforma agrària, que la molt més immediata que sorgia de la llibertat que s'havia donat als camperols per tal de sindicar-se i negociar les seves condicions de treball. S'estava produint un canvi, no pas espectacular, però transcendent, que implicava la ruptura de la relació tradicional de forces que permetia els propietaris rurals, amb la col·laboració dels funcionaris de l'estat, els jutges i la guàrdia civil, mantenir el control de la vida local, desvirtuant o neutralitzant les lleis reformistes que es publicaven en temps de la monarquia.

11. Angelina Puig va fer fa uns anys una tesi que utilitzava procediments d'història oral per investigar la història dels emigrants d'un poble de Granada establerts a Sabadell després de la guerra civil. Va voler també que parlessin de la seva situació abans d'emigrar, i els més vells, els que havien viscut en temps de la república, van venir a descobrir-nos un panorama que, per mi al menys, que, alimentat pels tòpics habituals, esperava sentir-los parlar de les gràcies i desgràcies de la reforma agrària, em va obrir els ulls. Ni una paraula de reforma agrària. El que

en sortia era un quadre de la vida local d'aquells anys que mostrava els propietaris acollint inicialment el nou règim amb tranquil·litat, ja que estaven acostumats a veure canviar els governs sense que el seu entorn social es modifiqués, de manera que van pensar que ara seria el mateix.

12. Es van alarmar, en canvi, en veure que els camperols començaven a organitzar-se per negociar els seus salaris i reivindicar els seus drets sense que la guàrdia civil els reprimís d'entrada, com sempre havia passat. Per això, quan les dretes van pujar al poder el 1933, els terratinents i els cacics van refermar de nou la seva autoritat: van baixar els salaris i els camperols que s'havien afiliat a un sindicat o s'havien distingit com a partidaris de l'esquerra van sofrir tota mena de persecucions, expulsant-los dels llocs en que treballaven i negant-los la contractació com a jornaleros. Això va passar a Andalusia, com a Albacete, a Cuenca -on els treballadors de Barajas de Melo diuen: "cuando pedimos trabajo, el alcalde nos dice que 'comamos zarzas y república'", a Ciudad Real -on els de Solanda del Pino asseguren que "para perseguirnos, prefieren dejar la tierra sin cultivar antes que dárnosla a nosotros"-, a Toledo, on, segons explica Arturo Barea, a finals de 1933 els propietaris començaven a treure tots els que s'havien afiliat a un sindicat "y a no dar trabajo más que a los que se sometían a lo de antes".

13. També va ésser el triomf de la dreta l'ocasió que els conservadors catalans van aprofitar per denunciar la "llei de contractes de conreu" que havia aprovat el Parlament de Catalunya. Un bon dia, en temps del franquisme, un vell dirigent d'Unió democràtica em confessava: "encara que, ben mirat, tampoc no n'hi havia per tant". Se'n podien haver adonat abans. La naturalesa del conflicte entre grans propietaris i treballadors us permetrà d'entendre reaccions com la que va tenir, en juliol del 1936, un terrinent de la província de Salamanca, el Conde de Alba y Yeltes, Gonzalo de Aguilera, que va explicar personalment a un periodista que el dia 18 de juliol mateix "hizo ponerse en fila india a los jornaleros de sus tierras, escogió a seis y los fusiló delante de los demás. Pour encourager les autres, ¿comprende?".

150

14. O que encara avui, en un llibre publicat en 1998 -i vull remarcar la data perquè no es pensi que es tracta d'un pamflet de la guerra civil- quan s'enumeren els greuges que van dur Pedro Sainz Rodríguez a col·laborar amb la insurrecció feixista, trobem aquesta descripció dels horrors intolerables de la república, que repeteixo sense afegir ni treure res: "Se obligaba a los terratenientes a roturar y cultivar sus tierras baldías, se protegía al trabajador de la agricultura tanto como al de la industria, se creaban escuelas laicas, se introducía el divorcio, se secularizaban los cementerios, pasaban los hospitales a depender directamente del estado...". Vetací el bolxevisme republicà denunciat amb tot detall. Us he explicat això per remarcar que no és veritat que fos la por a ésser desposseïts de les seves propietats el que va posar els terratinents en peu de guerra.

15. Es senzillament un dels molts tòpics que enterboleixen la nostra comprensió de la història de la república i que convé que combatem. Com, per posar un altre exemple, els tòpics que fan referència al paper de l'Església espanyola en el fracàs republicà i en l'organització de la revolta i que pretenen reduir-ho tot a poca cosa més que el contrast entre un personatge intransigent com el cardenal Segura i un altre de negociador com l'arquebisbe Vidal i Barraquer. El pobre Segura era un titella que no va pintar gran cosa en el transcurs de la seva vida, ni quan feia pastorals contra la república, ni quan, a les seves velleses, es negava a deixar el cap de la taula a la senyora Franco i aconseguia que el govern del Caudillo intentés de fer-lo marxar del país, com havia fet la república.

16. El que ens caldria conèixer molt millor, per contra, és la forma en què el teixit de les organitzacions patrocinades per l'Església va muntar la contraofensiva per aturar els intents de laïcisme de la república. Quan la Ley sobre confesiones y congregaciones religiosas va prohibir l'ensenyament als ordes religiosos, les organitzacions catòliques van actuar ràpidament i entitats com la Sociedad Anónima de Enseñanza Libre, que apareixia com una associació laica, o les organitzacions de pares de família catòlics van passar a fer-se càrrec dels vells col·legis dels religiosos, amb el resultat que Herrera Oria podia dir el 1940 que "gracias a esta fortaleza en la lucha de las órdenes religiosas y de seculares, sobre todo de los padres de familia organizados, pudieron las órdenes religiosas educar a tantos o más jóvenes que antes".

17. A la vegada que organitzaven campanyes contra el cinema i les lectures immorals. Es a dir, contra el que en els criteris eclesiàstics del temps es considerava immoral. Si voleu entendre de què va la cosa només us diré que en la primera llista de llibres prohibits que es publica a Valladolid el 1936 figuren entre els totalment prohibits les faules de La Fontaine, gairebé tot Pérez Galdós, inclosa la major part dels 'Episodios nacionales', Baroja, Unamuno, Valera, alguns llibre d'Azorín, tot Goethe, els articles de costums de Larra, tot Gabriel Miró, la Celestina o el Libro del Buen Amor... I que entre els "tolerados", només aptes per a lectors madurs i autoritzats, hi ha els de Gustavo Adolfo Bécquer, les Novelas ejemplares de Cervantes, el Lazarillo de Tormes, l'Ideario español de Ganivet, el Gil Blas de Santillana, els contes de Perrault, el Buscón de Quevedo o El diablo cojuelo de Vélez de Guevara.

18. I el que és encara més important d'entendre, i caldria estudiar, en comptes de perdre el temps amb els exabruptes del cardenal Segura, o amb les bones intencions de Vidal i Barraquer, és la forma en que aquesta xarxa eclesiàstic-civil va funcionar en poblacions com Valladolid - i parlo de Valladolid perquè hi ha un estudi recent que ens proporciona alguna informació sobre aquest tema- com un element de preparació i suport de la insurrecció del 1936 i, després del seu triomf, com a base del control intel·lectual i social dels anys de postguerra .

19. Això de l'ensenyament religiós -que, com sabeu, encara porta cua- em du a remarcar que un dels aspectes "revolucionaris" de la república que les dretes no podien tolerar era justament la seva preocupació per l'educació popular. Hereus d'una vella tradició il·lustrada, els republicans van creure que educar la població era el camí que havia de dur-los a mobilitzar-la per un programa de transformació social. I s'hi van dedicar amb un entusiasme que mai no s'havia conegut a Espanya -i que no s'ha tornat a conèixer després. S'acostuma a oblidar que entre els primers decrets republicans en figura un que creava de cop 7.000 places de mestres i augmentava el sou dels ensenyants.

20. Es va fer una gran tasca de formació de mestres, es van construir més de setze mil escoles, a la vegada que es desenvolupaven programes de difusió cultural que volien portar a tots els racons del país el llibre o el teatre. No endebades els francesos deien que aquesta república espanyola era "la república dels professors". Un escriptor cubà passava revista a la gran quantitat de noms d'intel·lectuals que ocupaven càrrecs polítics o diplomàtics i deia: "En todas las avanzadas del régimen figuran profesores y escritores, representantes de esa pequeña, casi exigua, burguesía intelectual que siempre estuvo radicada bajo la monarquía" .

21. Es ben sabut com va ésser de dura, de sagnant, la repressió adreçada contra els mestres o la supressió inicial per part de les autoritats franquistes de molts dels instituts de segon ensenyament que havia fundat la república, per considerar-los sobrers. La cosa anava molt més enllà: la voluntat de liquidar fins a les seves arrels intel·lectuals el projecte reformista republicà explica que es fessin públics plantejaments com els que van aparèixer en un diari de Sevilla als

primers dies de la guerra, en un article significativament titulat "A las cabezas" en què es deia: "No es justo que se degüelle al rebaño y se salven los pastores. Ni un minuto más pueden seguir impunes los masones, los políticos, los periodistas, los maestros, los catedráticos, los publicistas, la escuela, la cátedra, la prensa, la revista, el libro y la tribuna, que fueron la premisa y la causa de las convulsiones y efectos que lamentamos".

22. El rector de la Universitat de Saragossa, per la seva banda, proposava la crema de llibres com una mesura higiènica convenient i necessària. Per què calien llibres? En 1937 Pemán defensava en un discurs davant de Franco, que aprovà entusiasmat el que deia, un ensenyament simplista i adoctrinador, d'imposició dels valors "de arriba a abajo, misionalmente", exemplificat en aquesta afirmació: "El catecismo o el refranero, que hablan por afirmaciones, son más creídos que los profesores de Filosofía, que hablan por argumentos". Ja se sabia que això de pensar era un vici estrangeritzant i malsà. Així ho deia, al menys, un llibre publicat el 1939 per un "asesor técnico del Ministerio de Educación Nacional": "Europa es el mundo ideal del 2 y 2 son 4- me dijo un día mi maestro. A lo que yo le respondí: --Y España es el mundo pasional del 2 y 2 son 5". Aquesta apologia de l'irracionalisme anava acompanyada per una referència a Angel Ganivet, que hauria dit que a un poble que ha conquerit el món no se li pot fer perdre el temps mirant per un microscopi (que era justament el que estava fent Ramón y Cajal pel temps en què Ganivet deia aquestes bajanades).

23. L'essencial per aconseguir aquest retrocés de la racionalitat era combatre el que Pemartín anomenava "el necio fetiche del siglo estúpido: la superioridad de la ciencia sobre la fe". La mena d'ensenyament que es propugnava havia d'ésser una barreja de patrioterisme i religió. No tinc gaire dubtes que el senyor Pemartín i la senyora Pilar del Castillo s'haurien entès prou bé. Convé de no caure en la trampa d'admetre que allò que va moure la revolta del 1936 va ésser la por a una amenaça revolucionària immediata, perquè aquesta amenaça no existia.

152

24. Només cal llegir un document que no s'acostuma a citar, com és el Pacte-programa del Front popular, publicat a la premsa el 16 de gener del 1936, per comprovar que no anava més enllà de la proposta de "restablir l'imperi de la constitució" i procurar que es desenvolupessin les lleis orgàniques derivades d'ella dins del respecte als principis constitucionals. Al pacte-programa els republicans es negaven explícitament a acceptar cap dels punts de transformació revolucionària que proposaven els socialistes i feien una declaració tan inequívoca com aquesta: "La República que conciben los partidos republicanos no es una República dirigida por motivos sociales o económicos de clase, sino un régimen de libertad democrática, impulsado por razones de interés público y progreso social".

25. I hem de recordar també el pes insignificant en aquells moments dels comunistes, que no tenien cap mena de representació al govern i que no estaven pas aleshores per revolucions. El que va passar el 1936 va ésser la conseqüència del fet que la dreta espanyola no estava disposada a acceptar una nova etapa reformista com la de 1931 a 1933, amb el perill afegit del desenvolupament de les promeses implícites en la constitució, per moderades que fossin. Un estudi sobre Saragossa sosté que la burgesia local va jugar un temps a la carta possibilista fins al febrer del 1936, i que en veure els avenços de l'esquerra, optà per animar els militars que es preparaven per revoltar-se i, un cop obtinguda la victòria, va poder realitzar el seu vell somni d'"eliminar violentamente de la escena todas aquellas fuerzas políticas y sociales (...) que habían ofrecido (...) un proyecto socio-político alternativo al de las élites españolas". En alguns casos la cosa estava preparada des d'abans.

26. A Andalusia molts dels que no s'havien decidit a prendre part en l'intent de Sanjurjo del 1932, van canviar d'idea després del moviment revolucionari de les esquerres del 1934, que, encara que fracassés, els va espantar. Francisco Espinosa ha mostrat que les oligarquies andaluses, aterrides davant l'amenaça del perill que havien cregut córrer, van preparar un pla d'eliminació sistemàtica dels seus enemics, reals o imaginaris, que es van apressar a posar en pràctica l'estiu del 1936, en una operació d'extermini que va començar a escala local, però que es va generalitzar pel mes d'agost quan, diu Espinosa, "se decidió desde la más alta instancia golpista la eliminación masiva de toda persona marcadamente asociada a la experiencia republicana: políticos, intelectuales y dirigentes obreros" .

27. De fet sabem que abans de les eleccions de febrer de 1936 els militars estaven ja decidits a acabar d'una vegada amb el joc democràtic, qüestió en què coincidien amb l'actitud de la dreta tradicional, que manifestava la seva voluntat de "votar para dejar de votar algún día" . En un document secret adreçat a la Unión Militar Española, Mola sostenia que convenia donar el cop abans de les eleccions: "Sería un error funesto plantear la batalla a la revolución en el terreno del sufragio y de la actuación legalista (...).

28. Hay que evitar las elecciones, de las cuales sacarían algunos partidos de izquierda argumentos para intervenir en el gobierno (...). Nada de turnos ni transacciones; un corte definitivo, un ataque contra-rrevolucionario a fondo es lo que se impone, (...) la destrucción del régimen político actualmente imperante en España. (...) En el porvenir, nunca debe volverse a fundamentar el estado ni sobre las bases del sufragio inorgánico, ni sobre el sistema de partidos (...), ni sobre el parlamentarismo infecundo". No estava contra la revolució, que, com es pot veure, no figura entre els seus temors, sinó contra la democràcia parlamentària.

29. Un dels decrets que havia preparat per aplicar-los en triomfar el cop militar conté tota la seva teoria política: "es lección histórica, concluyente-mente demostrada, la de que los pueblos caen en la decadencia, en la abyección y en su ruina, cuando los sistemas de gobierno democrático-parlamentario, cuya levadura esencial son las doctrinas erróneas judeo-masónicas y anarco-marxistas, se han infiltrado en las cumbres del poder". Però, malgrat la moderació dels propòsits del front popular -o potser per això mateix, per la capacitat de convivència entre uns partits republicans de centre que volien mantenir els principis democràtics i uns grups d'esquerra que aspiraven a la transformació social per una via pacífica-, allò que representava la república espanyola a l'estiu del 1936 va resultar que tenia una significació i un valor universals.

30. En uns moments de renúncia dels governs democràtics europeus, Espanya va esdevenir una esperança per tots aquells que s'adonaven de l'amenaça que significava l'ascens del feixisme i del risc que implicava la inconscient tolerància d'uns polítics que s'estimaven més conviure amb les dictadures feixistes que amb un règim reformista tan poc revolucionari com el d'Espanya. Els testimonis dels homes que van venir aleshores a jugar-se la vida per defensar la nostra llibertat mostren fins a quin punt estaven convençuts que lluitaven per una causa d'abast universal. Ho veiem quan Koltsov li diu a Gustav Regler: "Si guanyem aquí, aviat podràs tornar a Alemanya" . O en la carta que David Guest, un matemàtic que va morir el 1938, als vint-i-set anys d'edat, lluitant prop de Mora d'Ebre, li escrivia a la seva mare: "aquesta és una de les batalles més decisives que mai s'hagin donat pel futur de la raça humana, i totes les consideracions personals s'esvaeixen davant d'aquest fet" .

31. O en la consciència de Cecil Day Lewis quan escriu: "És a nosaltres que defensaven els que defensaven Madrid" . Els testimonis podrien multiplicar-se gairebé indefinidament. Fa uns mesos, alguns supervivents de la brigada Abraham Lincoln nord-americana van tornar a visitar-nos, recordant-nos que van venir a aquest país per lluitar per aquella república finalment derrotada pel feixisme, perquè amb ella defensaven els valors d'una democràcia avançada per la qual pensaven que valia la pena arriscar la vida. I van venir per dir-nos que segueixen creient en aquelles valors i que estan orgullosos d'haver defensat la república. Potser sigui ara a nosaltres, en moments en què aquestes valors tornen a ésser negades, que ens correspon de reivindicar aquell intent de transformació de la societat i de recuperar aquelles esperances, frustrades potser, però no pas caducades.

32. I en aquesta tasca a aquells que ens dediquem a l'estudi de la història ens correspon una part prou important, com és la de acabar amb el silenci, esvair els tòpics malintencionats, analitzar objectivament els encerts i les errades del règim i, sobre tot, liquidar una historiografia feta del remastegament de velles afirmacions repetides de manual en manual per tal de reemplaçar-la amb una altra que tregui a la llum les esperances dels homes i les dones d'aquells temps, per tal de recuperar el que encara hi pugui haver de vàlid en aquell projecte col·lectiu que tenia com a objectius la llibertat i la modernització, com ha dit recentment Alfonso Guerra, però altres coses també que convé no oblidar, com la lluita per una major igualtat i per una major dignitat. Em sembla molt bé que l'esforç dels joves historiadors estigui traient a la llum els crims del franquisme.

33. Ahir mateix, a "La Vanguardia", i amb referència al congrés que tindrà lloc en aquesta mateixa universitat dintre d'uns dies, del qual us avanço que espero uns esplèndids resultats, es deia que la lectura històrica de la guerra civil i del franquisme està iniciant una nova etapa. Es veritat. Però jo voldria que no oblidéssiu, en estudiar els crims del franquisme, que el major de tots va ésser, justament, el d'haver destruït aquesta gran esperança col·lectiva de la segona república espanyola. Es per això que us invito a recuperar-ne la història.

Octubre de 2002